



A romák helyzete Magyarországon

**A Policy Solutions politikai elemzése
a Friedrich Ebert Alapítvány számára**



2012. május

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS	3
2. A ROMA NÉPESSÉG MAGYARORSZÁGON	5
2.1. A ROMÁK ELSŐ MEGJELENÉSÉTŐL NAPJAINKIG	5
2.2. A ROMA NÉPESSÉG	6
2.3. ROMÁK A MUNKAERŐPIACON	8
2.4. A ROMÁK ÉS AZ OKTATÁS.....	13
2.5. A ROMÁK LAKÁSKÖRÜLMÉNYEI	14
3. A ROMÁK HELYZETE A XXI. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON	15
3.1. ALACSONY FOGLALKOZTATOTTSÁG A ROMÁK KÖRÉBEN.....	15
3.2. AZ OKTATÁSI RENDSZERBŐL KIESŐ ROMÁK.....	18
3.3. ELSZEGÉNYEDŐ ROMA NÉPESSÉG	22
3.4. A ROMÁK POLITIKAI RÉSZVÉTELE	24
3.5. A ROMÁK EGÉSZSÉGÜGYI HELYZETE	25
3.6. KONFLIKTUSOK ROMÁK ÉS NEM ROMÁK KÖZÖTT	27
4. A KORMÁNYZATOK ÉS A POLITIKAI SZEREPLŐK VÁLASZAI A ROMÁK PROBLÉMÁIRA	29
4.1. A MÁSODIK ORBÁN-KORMÁNY ROMAPOLITIKÁJA.....	29
4.1.1. AZ EURÓPAI ROMA STRATÉGIA	31
4.2. AZ MSZP ROMAPOLITIKÁJA.....	33
4.3. A JOBBIK ROMAPOLITIKÁJA	35
4.4. A LEHET MÁS A POLITIKA ROMAPOLITIKÁJA	36
4.5. HELYI SZINTŰ KEZDEMÉNYEZÉSEK - EGY SIKERES PÉLDA	37

1. Bevezetés

„Lehet mélyebbre esni a földnél.“
(Ottlik Géza: Iskola a határon)

Magyarországon az államszocialista tervgazdaságból a demokratikus piacgazdaságba való átmenet után több mint két évtizeddel, az Európai Unióhoz (EU) való csatlakozást követően nyolc évvel a roma kisebbség problémái egyre súlyosabban jelennek meg. Míg Kelet-Közép-Európa államaiban a rendszerváltás mind gazdasági, mind politikai értelemben sikeres volt, a romák ennek sikereiből mindegyik országban kimaradtak, a folyamat egyértelműen legnagyobb vesztesei lettek.

Ma Európa legnagyobb kisebbségét a romák alkotják, létszámukat 7 és 9 millió fő között becsülik, 80 százalékuk Kelet-Közép-Európában él.¹ Nem csak a legnagyobb etnikai kisebbséget, hanem a szegénység által legjelentősebben fenyegetett csoportot is a romák alkotják. Jövedelmi viszonyaik, iskolai végzettségük, foglalkoztatottságuk, egészségi állapotuk, várható átlagos élettartamuk drasztikusan elmarad mind az EU, mind saját országuk átlagától, ugyanakkor mind a teljes népességen belüli arányuk, mind lélekszámuk növekszik. Az eltérő demográfiai jellemzők növekvő feszültségeket okoznak a jóléti ellátórendszer forrásaiért folytatott küzdelemben.

Az EU 2004-es és 2007-es bővítésével, a romákkal kapcsolatos problémák megoldása már nem pusztán az egyes tagállamok feladata, hanem az Unió szintjén kell megoldásokat keresni. Ennek összefoglalása a magyar elnökség által kidolgozott és az Európai Parlament által elfogadott Európai Roma Stratégia (hivatalos nevén: A nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere 2020-ig), mely közösségi szinten határozza meg a romák integrációja érdekében szükséges feladatokat.

A mai napig léteznek Európában a harmadik világra jellemző szegénységi zárványok, melyek a gazdaságilag jóval fejlettebb környezetükkel együtt fenyegető feszültségcöccokat hoznak létre, egyre növekvő veszélyt jelentve a térség országainak stabilitására. Mivel Magyarországon a rendszerváltás utáni kormányok egyike sem tudta megakadályozni a romák leszakadását, a mostani kirekesztettség a teljes politikai elit kudarcának

¹ Ringold, D., Orenstein, M. A. & Wilkens, E. 2005. Roma in an expanding Europe: breaking the poverty cycle. Washington, D.C.: World Bank.

tekinthető. A probléma kezelése nem képzelhető el a hagyományos pártpolitikai törésvonalakon átívelő konszenzus kialakítása nélkül, a kormányzati ciklusok négy éve alatt minimális előrelépést lehet csak elérni egy évszázadok óta súlyosbodó társadalmi probléma megoldásában. Évtizedes távlatokra kell tervezni ahhoz, hogy a romák leszakadását meg lehessen állítani és a szegénység ördögi köreit megtörve hatékony stratégiával integrálni lehessen a jelenleg kirekesztett kisebbséget a társadalom egészébe. Fontos leszögezni, a romák helyzetével kapcsolatos problémákra adott válaszok nem a hagyományos pártpolitikai megosztottság mentén alakulnak ki. Mind a baloldali, mind a jobboldali politikusok között vannak, akik az integrációt és olyanok is, akik a kirekesztettség fenntartását segítik elő. Ez a baloldali erőknek óriási lehetőséget jelent, hiszen ha egységes, az integrációt hatékonyan támogató álláspontot tudnának elfogadni akkor a megvalósítás során számíthatnának a kérdésben progresszív jobboldali politikusok támogatására is.

A XXI. századi Magyarországon nem lehet hatékony baloldali, szolidaritásra épülő politikát folytatni a legelesettebbek integrálása nélkül. Ahogy a romák kirekesztettsége a teljes társadalom közös székelye, úgy integrációjuk mindannyiunk közös büszkesége lehetne. Ahogy Václav Havel fogalmazott; *„A cigányok helyzete nem csak a demokratikus intézmények, hanem a teljes társadalom lakmusz tesztje.”*²

Merker Dávid

A Policy Solutions szakértője

² Isabel Fonseca 1996: *Bury Me Standing*. London: Random House.

2. A roma népesség Magyarországon

A magyarországi romák jelenlegi helyzetének megértéséhez szükséges röviden áttekinteni az együttélés közel hatszáz éves történetét, ugyanis a mai kirekesztettség számos eleme a múltbeli eseményekben gyökerezik. A félreértések és a téves előítéletek sok esetben mind a negatív, kirekesztő szándékkal közelítők, mind a pozitív, a romákon segíteni kívánó szereplők körében megjelennek és mindkettő hozzáállás – szándékától függetlenül – károkat tud okozni. Éppen ezért indokolt áttekinteni a mai helyzet előzményeit és tisztázni néhány széles körben elterjedt tévhitet, hogy a későbbi szakpolitikai javaslatokat a valós helyzet ismeretében lehessen mérlegelni. Jelen fejezet jelentős részben Dupcsik Csaba (2009)³ monográfiájára támaszkodik.

2.1. A romák első megjelenésétől napjainkig

Nem lehetséges egyetlen időponthoz kötni a romák nagyobb számú megjelenését a történelmi Magyarország területén, beköltözésük egy lassú, több évszázadon át tartó folyamat eredménye volt. Ennek is köszönhetően Magyarországon soha nem létezett egységes, azonos öntudattal, nyelvi és kulturális háttérrel rendelkező roma népesség, így nem lehet azt az időszakot sem kijelölni, amikor az egységes roma közösség „felbomlása” elindult volna. Az együttélés kezdeteitől fogva más és más nyelvet beszélő és szokások szerint élő roma közösségek voltak jelen Magyarországon, uralkodó hagyomány nélkül. Így tehát a cigányság, mint egységes csoport fogalma jelentős részben a többségi társadalom által létrehozott koncepciónak tekinthető, melyet később természetesen a romák is részben magukévá tettek. Ennek megfelelően, noha indokolt a romákról, mint társadalmi csoportról beszélni, de a nemzeti kisebbségekhez hasonló öntudatot nem szabad róluk feltételezni.

A roma népesség – a zsidósághoz hasonlóan – soha nem volt része a paraszti, földművelő hagyománynak. A mezőgazdaságban nem tudtak elhelyezkedni, így kizárásos alapon elsősorban iparosként és a szolgáltatások területén vállaltak munkákat. Ami a hagyományos – a romák egy szűk rétegére jellemző – muzsikusi tevékenységet illeti, itt *„A zenélés alacsony megbecsültsége tette lehetővé, hogy a romák benyomuljanak erre a*

³ Dupcsik Csaba 2009: A magyarországi cigányság története. Budapest: Osiris

területre; viszont már maguk vívták ki a pálya későbbi megbecsültségét, nem örökölték azt.“ (Dupcsik 2009. p.39). A társadalmi olló Mária Terézia korában kezdett el kinyílni a roma és nem-roma népesség között: az általános tankötelezettség és a modernizáció nem érintette ugyanis a romákat a XVIII-XIX. században. Amíg a többségi társadalom körében egyre jobban elterjedt az írni-olvasni valamint a számolni tudás, a romák nem jártak iskolába, így kimaradtak a gazdasági fejlődés és a modernizáció előnyeiből.

A második világháború pusztítása és a nemzetiségek kitelepítése miatt ettől az időszaktól alkotják a romák Magyarország legnagyobb kisebbségi csoportját. A világháborút követő földosztásból a romák kimaradtak, így – a parasztság szegényebb rétegeivel ellentétben – nem jutottak földtulajdonhoz, továbbra sem tudtak a mezőgazdaságban elhelyezkedni. Az 1950-es években – némiképp meglepő módon – a totalitárius diktatúra alig avatkozott be a roma közösségek életébe, ám az 1960-as évektől alapvető változás következett be. Ennek irányát a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Politikai Bizottságának 1961-es határozata jelölte ki. A romák erőszakos asszimilációját, szorgalmazták, így Szabó Miklós megfogalmazásában *„a cigánykérdés indiánkérdésből négerkérdéssé vált.”* (idézi Dupcsik 2009 p.174). A párthatározat a „cigánykérdés kezelését“ a munka, lakás, iskola hármas köré szervezte, ezeket a problémákat azonosítva a legjelentősebbekként.

2.2. A roma népesség

A romákkal kapcsolatos szakpolitikai javaslatok előtt fontos tisztázni, pontosan kik számítanak a csoporthoz tartozónak. Mint láthattuk, egy sokszor a külső környezet által egységesként kezelt etnikumról beszélünk, akikkel kapcsolatban a népszámlálási adatok rendre megbízhatatlannak bizonyultak. Az eddigi népszámlálások során a megkérdezettek egyetlen identitást választhattak, így a magyar és a roma identitás közül választaniuk kellett. A 2010-es felmérésben ettől eltérő módon bárki nyilatkozhatott arról, hogy mit tart elsődleges és mit másodlagos identitásának, így valószínűleg ezzel a módszertani újítással a valós helyzethez közelebbi képet kaphatunk majd a roma népesség lélekszámáról, azonban az adatok feldolgozása egyelőre még nem történt meg.

A fenti probléma áthidalására szociológiai értelemben a Kemény-féle kutatások során alkalmazott módszertan az általánosan elfogadott. Ennek értelmében azt tekintik romának, akiket a közvetlen környezetük annak tart. A társadalomtudományok

szempontjából ez a definíció azért is különösen pontos, mert nem a roma identitással kapcsolatos kérdések, hanem az ehhez kapcsolt hátrányok szempontjából közelít.

Mivel a hivatalos statisztikák Európa-szerte megbízhatatlanok a romák lélekszámát és életkörülményeit illetően, ezért különösen fontos lenne a megfelelő szociológiai felmérések elkészítése, azok rendszeres elemzése és megismétlése. Ezzel szemben Magyarországon mindössze négy alkalommal készült átfogó felmérés, 1893-ban, 1971-ben, 1993-ban és 2003-ban, így a mai napig kilenc évvel ezelőtti adatokból kell dolgozni a szakpolitikai javaslatok megfogalmazása során.

A három kutatás összehasonlításából tudhatjuk, hogy a romák harmada a leghátrányosabb helyzetű észak-magyarországi megyékben, Borsod-Abaúj-Zemplénben, Hevesben és Nógrádban él. Noha hagyományosan nagy számban éltek itt romák (már az 1893-as felmérés is ezt állapította meg), mind lélekszámuk, mind a roma népességen belüli arányuk nőtt. Amíg 1971-ben csak minden ötödik, addig 2003-ban már minden harmadik roma itt élt.

Bár az Észak- és a Dél-Alföldi régióban nőtt a romák lélekszáma, a roma népességen belüli arányuk csökkent, akárcsak a fővárosban és az Észak, valamint a Dél-Dunántúli régiókban. A Nyugat-Dunántúli régióban ezzel szemben mind a romák száma, mind a roma népességen belüli arányuk is nőtt, de még így is itt él a legkevesebb roma az ország többi részéhez viszonyítva.

Megye	Létszám	Százalékarány az ország roma népességében	Százalékarány a megye összes népességében
Bács-Kiskun	11 500	2	2,0
Baranya	28 900	5,1	7,1
Békés	43 300	7,6	10,9
Borsod-Abaúj-Zemplén	99 300	17,5	13,3
Budapest	60 000	10,4	3,5
Csongrád	15 800	2,8	3,7
Fejér	17 800	3,1	3,7
Győr-Moson-Sopron	11 900	2,1	2,7
Hajdú-Bihar	31 300	5,5	5,7
Heves	52 000	9,2	16,0

Jász-Nagykun-Szolnok	25 700	4,5	6,1
Komárom-Esztergom	3 500	0,6	1,1
Nógrád	31 300	5,5	14,2
Pest	20 400	3,6	1,9
Somogy	29 600	5,2	8,8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	38 500	6,6	6,6
Tolna	11 900	2,1	4,8
Vas	7 500	1,3	1,8
Veszprém	15 800	2,8	4,2
Zala	13 300	2,3	4,5
Összesen	kb. 569.000		5,7%

Forrás: Kemény István-Janky Béla-Lengyel Gabriella 2004: A magyarországi cigányság 1971-2003. Budapest: Gondolat. pp.14-15.

A településtípusokat illetően a teljes népességben lezajlott urbanizációs folyamatokat kétgenerációnyi különbséggel követték a romák is, így nőtt a Budapesten és a városokban élők aránya is. Fontos megjegyezni, hogy a városi népességnövekedését a falusi javára részben magyarázza, hogy egyre több és kisebb települést nyilvánítottak várossá, így sokszor költözés nélkül lett valaki falusiból városi.

	Roma	Teljes népesség
Budapest	60 000 – 10,4%	1 719 000 – 17%
Többi város	282 000 – 49,7%	4 863 000 – 48%
Község	227 000 – 39,9%	3 560 000 – 35%

Forrás: Kemény István-Janky Béla-Lengyel Gabriella 2004: A magyarországi cigányság 1971-2003. Budapest: Gondolat. p.16.

A fenti táblázat szemlélteti a teljes és a roma népesség településtípusok szerinti megoszlását. Míg a városokban élők körében gyakorlatilag megegyezik a romák és a teljes népesség aránya, addig a fővárosban kismértékben alul, a községekben pedig kismértékben felülreprezentáltak.

2.3. Romák a munkaerőpiacon

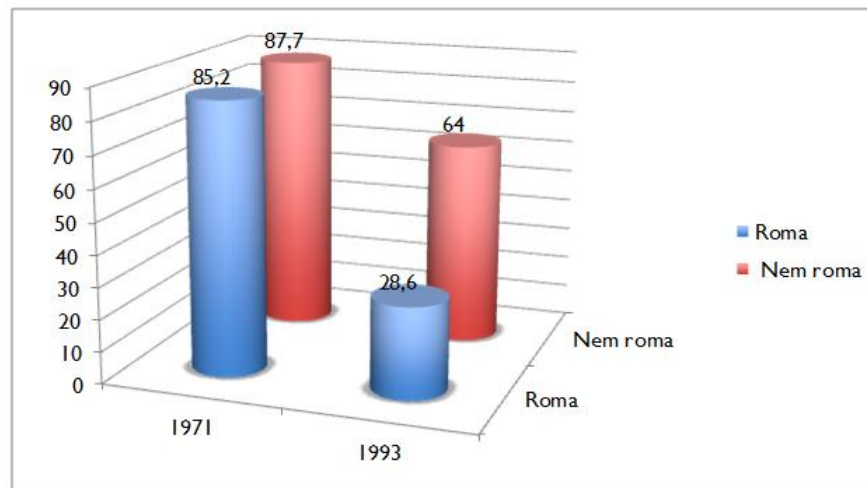
Amíg az 1960-as években a felnőtt romák még csak harmadának volt állandó munkahelye, ez a szám egy évtized alatt közel háromszorosára emelkedett, ennyi idő alatt tűnt el a romák és a teljes népesség foglalkoztatottsága közötti különbség a férfiak körében. Az iparosodó gazdaság növekvő munkaerőigényét először az 1950-es években a parasztság, később a nők nagy létszámú integrálásával tudták kielégíteni. Az 1960-as években a foglalkoztatottság növekedésének egyetlen tartalékát a romák jelentették, így került sor – társadalmi léptékkal – rohamos gyorsasággal a gyárakban való alkalmazásukra, a képzettséget nem igénylő, legkevésbé megbecsült és legrosszabbul megfizetett kiegészítő munkakörökben

Ez nem csupán a munkaerő-piaci helyzetükre hatott, hanem a társadalmon belüli helyzetüket is alapjaiban változtatta meg, ahogy Szalai Júlia (2000) fogalmazott: *„A romák és nem romák kapcsolatrendszerét évtizedes, ha nem évszázados szabályok (...) irányították. Minden falunak, minden városnak, minden körzetnek megvolt a maga cigánypolitikája. A szabályokban egy elem közös volt: a cigányok társadalmon kívülisége. (...) Mindez azonban egyszer csak megváltozott. Belépve ugyanahhoz az építőipari vállalathoz, bányához, kohóhoz vagy textilgyárhoz, egyszeriben közös lett a tér, közös az étkezde, közös az utca, közös a mosdó és közös az orvosi váró vagy a tanácsi előszoba – de közös a művezető, a párttitkár, a munkafegyelem és a munkaidő is. (...) így lett a társadalom kívüliségből különösebb átmenetek nélkül hátrányos helyzet.”* (idézi Dupcsik 2009).

Mindez a rendszerváltáskor, a közös munkahely elvesztésekor lett fájdalmasan jelentős, hiszen a romák asszimilációja nem egy organikus társadalomfejlődés eredményeként valósult meg. Noha a munkahelyek tömeges elvesztése önmagában is súlyos csapás lett volna a roma háztartások számára, itt nem csak a jövedelmi viszonyokról volt szó, hanem annál sokkal komolyabb törést okozott az egyetlen integrációs kapocs eltűnése. A romák minden szempontból a leghátrányosabb helyzetbe kerültek a szocialista nagyipar lebontása során. Míg korábban a tervgazdaságban a nagyvállalatok érzéketlenek voltak a munkaerő költségeire, addig egy piacgazdasági szempontok szerint működő gazdasági szervezetnek muszáj racionálisan, költséghatékonyan működnie. A működési költségekből a legrugalmasabban a munkaerőn lehet megtakarítani, ezért már rövid távon is elbocsátásokkal reagáltak a változásokra.

A romák többsége az ország leghátrányosabb helyzetű, északi és keleti részein élt, ahol amúgy is jelentősebb volt a gazdasági visszaesés. Ezen felül sokan falvakból ingáztak, akár

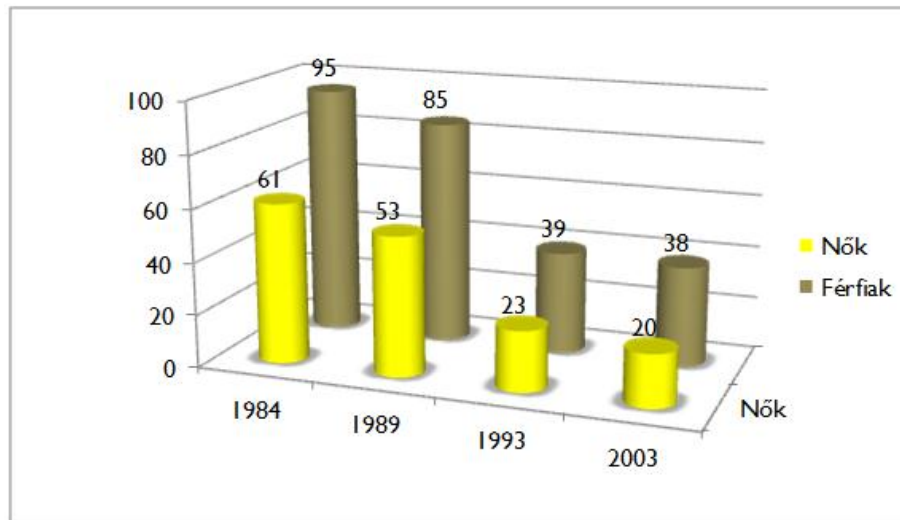
nagyobb távolságokra is, így is növelve a munkaerő költségeit. Megfelelő képzettség híján szaktudással nem rendelkeztek, így kevés hozzáadott értékkel bíró munkaerőnek számítottak, így velük kezdték az elbocsátást. Természetesen nem lehet elhallgatni az előítéletek szerepét, ugyanakkor fontos leszögezni, elsősorban nem ez okozta a romák foglalkoztatási szintjének radikális csökkenését. A romákkal szembeni előítéletek ugyanakkor egyértelműen fokozták az amúgy is hátrányos helyzetet, a nem roma népesség körében lényegesen kisebb volt a rendszerváltás sokkja, mint a romáknál.



Aktív keresők aránya a 15-59 év közötti roma és nem roma férfiak körében a Kádár-rendszerben és a rendszerváltás után⁴

A fenti diagram a teljes aktív korú férfi népességgel hasonlítja össze a romák hasonló csoportját, a két időszak különbsége egyértelműen látszik. Noha a foglalkoztatás szintje nem csak a romák körében csökkent jelentősen, esetükben a változás még radikálisabb volt. Fontos megjegyezni, hogy az elterjedt „a cigányok nem dolgoznak“ jellegű előítéleteket egyértelműen cáfolja, hogy amíg volt betölthető munkahely, addig ugyanolyan arányban voltak állásban, mint a nem romák. Míg az előbbi ábra hosszabb távon hasonlítja össze a két korszakot, érdemes a rendszerváltás időszakát közvetlenül is megnézni.

⁴ Forrás: Dupcsik Csaba 2009: A magyarországi cigányság története. Budapest: Osiris, p. 285



Az aktív korú roma népesség foglalkoztatása a rendszerváltás előtt és után (százalékban)⁵

Négy év alatt a romák munkaerő-piaci helyzete drasztikusan megváltozott, általánossá vált a munkanélküliség és így a háztartások gazdasági instabilitása. A fenti számokat a nem roma népesség legfeljebb 8 általános iskolai osztályt végzett csoportjaival összehasonlítva láthatjuk, a férfiaknál 29, a nőknél 22 százalékos a romák lemaradása. A teljes népességhez képest a nyolc osztályt végzettek körében háromszoros, a szakmunkásképzőt végzettek körében kétszeres a romák kiszorulása a munkaerőpiacról. Ennek a különbségnek már egyértelműen az előítéletesség a magyarázata.

Tovább vizsgálva a fenti adatokat még lesújtóbb az összkép. A romák körében jelentős a foglalkoztatási instabilitás, tehát sokan csak az év bizonyos részében tudtak munkát vállalni, ennek oka egyrészt az idey munkák nagy aránya, másrészt, hogy az államilag támogatott közmunkaprogramok sem biztosítanak stabil, egész éves megélhetést. Ezeket is figyelembe véve, a rendszerváltás után minden negyedik roma férfinak volt állandó munkahelye, háromnegyedük tervezhető jövedelem nélkül maradt.

A rendszerváltás során, rendkívül rövid idő alatt a romák nagy többsége tehát elvesztette tervezhető jövedelmét és szétszakadt az őket a többségi társadalommal összekötő egyetlen kötelék, a közös munkahely is. Mivel a korábbi együttélés

⁵ Forrás: Kertesi Gábor : Roma foglalkoztatás az ezredfordulón – A rendszerváltás maradandó sokkja In: Kertesi Gábor 2005: A társadalom peremén. Budapest, Osiris.

hagyományos kereteit az erőszakos asszimiláció lerombolta, nem volt mihez „visszatérni“. A romák magyarországi története során először alakult ki olyan helyzet, amelyben a többséghez képest nem csak a relatív lemaradásuk nőtt, hanem nagyon rövid idő alatt a korábbi évekhez képest is drasztikusan romlottak a jövedelmi viszonyaik és a kilátásaik.

2.4. A romák és az oktatás

Az államszocializmus évei alatt a romák körében – közel egy évszázaddal az általános tankötelezettség bevezetése után – elterjedt az írni-olvasni tudás. A két világháború közti 50 százalékos aránnyal szemben a hatvanas évekre a tanköteles korú gyermekek 90 százaléka járt általános iskolába. Ez első látásra akár komoly eredménynek is tűnnek, a teljes népességgel összehasonlítva azonban azt láthatjuk, a romák leszakadása tovább nőtt. Az oktatás és esélyegyenlőség kapcsolatával foglalkozó szakirodalomban egyértelműnek tekintik, hogy az otthonról hozott hátrányok csökkentésének egyik leghatékonyabb ellenszere az oktatás minél hamarabbi megkezdése. Ennek megfelelően, legkésőbb az óvodában el kellene kezdeni a hátrányos helyzetű gyermekek felzárkóztatását. Ezzel szemben, míg a teljes népességben a gyermekek 84 százalékát járatták óvodába, a romáknál csak minden negyedik gyerek vett részt óvodai képzésben. Így nagy többségük először az általános iskolában találkozott az oktatási rendszerrel.

Ahogy a roma gyermekek egyre nagyobb számban vettek részt az általános iskolai képzésben, úgy nőtt azok aránya, akiket az enyhe értelmi fogyatékkal rendelkezőknek fenntartott kiegészítő osztályokban vagy iskolába irányítottak. Az ekkor elfogadott hivatalos politika két fajta értelmi fogyatékoságot különböztetett meg, a genetikust és a familiárist. Ez utóbbi alatt az otthonról hozott hátrányos helyzetet értették, melyre nem felzárkóztatással, hanem elkülönítéssel válaszoltak. Világosan látható, hogy ez a hozzáállás nem a különbségek csökkentését, hanem azok újratermelését eredményezte. A kiegészítő osztályokban eltérő tanterv szerint oktattak, az ide járó diákok bizonyítványán pedig stigmaként jelent meg, hogy ilyen képzésben kellett részt venniük.

Amíg a teljes népességen belül jelentősen emelkedett a közép- és felsőfokú képzésben részt vevők aránya, addig a romák ebből kimaradtak, többségük a nyolc osztály elvégzése után a munkaerőpiacon találta magát. Azok, akik bejutottak a középfokú oktatásba, legnagyobb arányban az érettségit nem adó szakmunkásképzésben tudtak tovább tanulni. A felsőoktatásban gyakorlatilag nagyjóval kellett keresni romákat, ezen mobilitási csatorna egyértelműen zárva volt számukra.

Összességében annak ellenére, hogy a Kádár-rendszerben nőtt a romák részvétele az elsőfokú képzésben, az oktatási rendszer a felzárkóztatás és az otthonról hozott

hátrányok csökkentése helyett a hátrányos helyzetüket konzerválta, így a leszakítás eszközévé vált.

2.5. A romák lakáskörülményei

Amint azt Kemény István kutatásából tudhatjuk, a hetvenes évek elején a romák kétharmada cigánytelepeken élt, lakóhelyükön is elkülönülve/elkülönítve a többségi társadalomtól. A korábbi, vályogból épült, a harmadik világot idéző telepek felszámolásáról is rendelkezett az MSZMP 1961-es határozata. Az emberhez méltatlan életkörülmények helyett azonban hiába épültek azoknál jobb színvonalú épületek, így csak a telepek fizikai felszámolása valósult meg. Kedvezményes hitelekkel csökkentett értékű „Cs-lakások” épültek, melyeket szintén a települések szélén, egy bokorban építettek fel. Így a szegregált lakókörnyezet nem szűnt meg, csak átalakult. Fontos hangsúlyozni, egyetlen esetről sem lehet tudni, amikor a központi telep felszámolási kísérletek ne az elkülönítés újbóli megjelenését eredményezték volna.

Természetesen voltak romák, akik önerőből költöztek el, azonban – jövedelmi viszonyaik miatt – csak a legrosszabb helyzetű településeken tudták a legolcsóbb ingatlanokat megvásárolni. A vonatkozó szakirodalom szerint, amikor egy településen elérte a 20 százalékot a romák aránya, beindult a gettósodás ördögi köre. Az ingatlanárak rohamosan csökkenni kezdtek, így még több, mélyszegénységben élő roma költözött be, a többségi lakosság ezt követően igyekezett minél előbb elköltözni, így még olcsóbban lehetett ingatlanhoz jutni, majd végül kialakultak a gettótelepülések, ahol a többségi társadalomból legfeljebb az elköltözni képtelen idősök maradtak meg. Az első, tisztán romák által lakott település a Baranya megyei Alsószentmárton volt.

Noha a korábbi helyzethez képest a Kádár-rendszer alatt jelentősen javultak a romák lakáskörülményei, a társadalom egészéhez képest a leszakadásuk ezen a területen is nőtt. Amíg országos lakásépítési programok keretein belül családok százezrei tudtak magasabb komfortfokozatú ingatlanokba költözni, addig a romák a korábbinál ugyan jobb körülmények közé kerültek, de ezek az ingatlanok is szegregált telepeken elhelyezkedő, közművek nélküli Cs-lakások voltak.

3. A romák helyzete a XXI. századi Magyarországon

A mai kettészakadt társadalom gyökerei a Kádár-rendszer során kialakult második gazdaságban találhatóak, ez hozta létre azt a torz helyzetet, hogy a piaci szereplők jelentős része az állam támogatása nélkül életképtelennek bizonyult. Az állam a jóléti állam magyar modelljében szociális transzferekkel szinte minden társadalmi csoport működésében jelen van, az állampolgárok legjobb helyzetű 30 százaléka kapja a transzferek harmadát. Így a szociális ellátórendszer nem hogy csökkentené, éppen ellenkezőleg, újratermeli az esélyegyenlőtlenséget. Mivel szinte a teljes társadalom részt vesz a jóléti ellátások erőforrásaiért való küzdelemben, a legrosszabb helyzetű mélyszegénységben élők eleve reménytelen pozícióból indulnak.⁶

A rendszerváltás utáni berendezkedés stabilitását tehát a nagymértékű és igazságtalan állami újraelosztás garantálta, mely a késő kádári túlburjánzó állami működés egyfajta továbbélése. Az alsó-középosztály leszakadását azon az áron lehetett megakadályozni, hogy a legszegényebbek felzárkóztatására már nem jutott elegendő erőforrás, ugyanakkor a szociális ellátórendszer a náluk kedvezőbb helyzetű rétegeknek kapaszkodót kínált.⁷ Bár a fent vázolt rendszer az állam mindenkori stabilitását fenn tudja tartani, a problémák gyökerét nem érinti, ezért újratermeli azokat.

A romák esetében a kirekesztettségnek elkülöníthető etnikai jellege van, az előítéletek azonban nem okai, hanem megjelenései a felszín alatti erőforrásokért való küzdelemnek. Ahhoz, hogy az újratermelő mélyszegénység okait fel lehessen számolni, nem elég a felszínen megjelenő rasszizmus ellen küzdeni, ugyanis ezzel csak a legnyilvánvalóbb tünetekig juthatunk el, az okok strukturális jellegűek, jóval mélyebben, az állami és a társadalmi struktúrában gyökereznek.

3.1. Alacsony foglalkoztatottság a romák körében

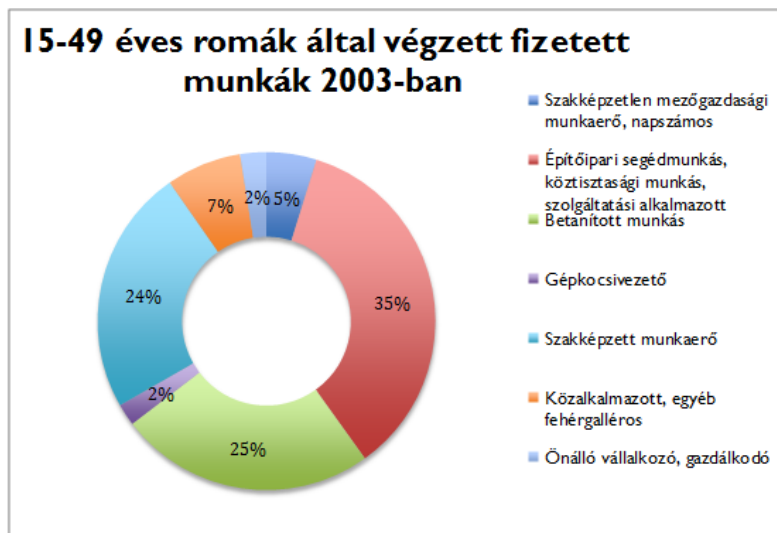
Ahogy a tanulmány előző fejezetéből is kiderült, a romák a Kádár-rendszerben tömegesen jelentek meg szakképzetlen munkavállalókként a nehéziparban, majd

⁶ Szalai Júlia 2007: Nincs két ország...? Társadalmi küzdelmek az állami (túl)elosztásért rendszerváltás utáni Magyarországon. Budapest: Osiris.

⁷ Jó példa erre, hogy csak az ellátások adminisztrációjával országsszerte 120 – 150.000 ember foglalkozik.

ugyanilyen mértékben veszítették el állásukat a rendszerváltás és a gazdasági átalakulás során. A gazdaság szerkezeti átalakulása leghátrányosabban az alacsony képzettségi szinttel rendelkező munkavállalókat érintette, de a romákat a teljes népességhez tartozóknál is nagyobb kár érte. Azoknak, akik a rendszerváltáskor kiszorultak a munkaerőpiacról, többé nem volt visszaút a foglalkoztatottsághoz, ugyanakkor az ezt követően felnőtt generációk sem tudtak ide integrálódni, így a kirekesztettség immár több nemzedék öröklődő tapasztalatává vált.

A romák mai foglalkoztatottságának két, egyaránt rendkívül jelentős problémája van. Egyrészt annak alacsony szintje állandósult, adott időpontban vizsgálva rendkívül kevesen találnak munkát, másrészt hasonló súlyú gond a foglalkoztatottság instabilitása. Az okok megértéséhez először érdemes megnézni, milyen munkakörökben tudtak elhelyezkedni a romák a XXI. század első évtizedében.



Forrás: Kertesi Gábor : Roma foglalkoztatás az ezredfordulón – A rendszerváltás maradandó sokkja In: Kertesi Gábor 2005: A társadalom peremén. Budapest: Osiris.

Fontos leszögezni, a fenti munkalehetőségek csak a férfi roma népesség 38, a női 20 százalékát érintették az adatfelvétel idején, tehát a romák nagy tömegben állástalanok voltak. A munkával rendelkezők 40%-a olyan munkakörökben dolgozott, melyek, a fizikai jelenlétén túl, semmilyen képzettséget nem igényeltek, így a munkaadóknak nem jelentett problémát az alkalmazottak elbocsátása bármilyen visszaesés esetén. 25

százalék végzett betanított munkát, és mindössze harmaduk tudott jelentősebb szaktudást igénylő munkakörben elhelyezkedni.

Elsősorban a fentieknek köszönhető a romák foglalkoztatásának instabilitása, melyet nem a munkavállalási kedv (kínálati oldal), hanem a munkaerőpiac igényei (keresleti oldal) határoznak meg. Ha a munkavállalást fontosabb társadalmi tényezőnek tekintjük, mint egy jövedelemszerzési forrást, akkor ezt a szempontot is hasonló figyelemmel kell kövessük, mint a foglalkoztatottság szintjét. Ugyanis, ha egy adott munka instabil, akkor az érintett háztartások ugyanúgy napról napra élnek, mintha tagjaik nem dolgoznának, ugyanis már középtávra sem lehet tervezni az ebből származó jövedelemmel. Ennek eredményeként az instabil foglalkoztatás ugyanolyan társadalmi dezintegrációt hoz létre és anómiához vezet, mint a munkanélküliség.

A romák körében a kilépési ráta 43 százalékos, a foglalkoztatottság relatíve állandó szintje mellett ez azt jelenti, hogy a munkavállalók ekkora hányada cserélődik évente. Így – az elterjedt előítéletekkel szemben – kiderül, a romák többsége időről időre végez valamilyen munkát, ugyanakkor ezekben az állásokban nem tudnak állandóan elhelyezkedni, ezért újból munkakeresőként jelennek meg.

Fontos megemlíteni az államilag finanszírozott jóléti foglalkoztatás („közmunkák“) problémakörét is. Noha jelentős költségvetési forrásokat fordítanak a hasonló programokra, ezek csak instabil munkahelyeket tudnak létrehozni, így egyáltalán nem korrigálják a piaci viszonyokat, éppen ellenkezőleg, hozzájárulnak az instabilitás fokozódásához. A hangzatos elnevezésekkel (pl. „Út a munkába“) szemben a mélyszegénységben élő népesség integrációját ezek a programok nem segítik, csak a foglalkoztatás idejére biztosítanak relatíve kedvezőbb jövedelmet az érintetteknek, ugyanakkor megfosztják őket attól a lehetőségtől, hogy ez idő alatt az informális gazdaságban el tudjanak helyezkedni.

A romák munkaerő piaci hátrányait az alacsony iskolázottságuk önmagában nem magyarázza. A teljes népesség legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkező csoportjával összehasonlítva láthatjuk, körükben a foglalkoztatás szintje kétszeres, az instabilitás pedig harmada a romáknál tapasztaltnak. Ennek oka minden valószínűség

szerint a romákkal szembeni előítéletesség, a diszkriminációt mérő kutatások szerint ez az esetek közel 80 százalékában áll fenn Magyarországon.⁸

Jelentős különbségnek mutatkoznak a romák foglalkoztatásában attól függően, hogy Magyarországon melyik részén élnek. Amíg Budapesten 2003-ban a romák 49 százalékát foglalkoztatták, addig a Dunántúlon csak 28, a keleti megyékben 14 százalék rendelkezett munkával.

3.2. Az oktatási rendszerből kieső romák

Az oktatási rendszer már 1989 előtt is bebetonozta a romák helyzetét a társadalmi ranglétra legalsó fokára, a demokratikus átmenetet követően pedig tovább romlott helyzetük. Az elsőfokú oktatásban ma mintegy 170 településen működik szegregált iskola, további 700 intézményben elkülönített osztályban tanítják a romákat.⁹ A középfokú oktatásba csak töredékük jut el, felsőoktatási intézménybe pedig minden ötvenedik roma fiatal nyer felvételt. Eközben az iskolai végzettség hatása egyre jelentősebb a jövedelem szempontjából. 1973-ban a 8 osztályt végzettek és a diplomával rendelkezők között a jövedelmi különbség 35 százalékos volt, az 1990-es évekre már 53 százalékra nőtt ez az érték és azóta is növekszik.

A KSH adataiból tudhatjuk, hogy 1990 és 2008 között a 15 és 24 éves korosztály száma 12 százalékkal csökkent. Ezzel szemben a diákok létszáma a szakközépiskolákban 43,6 százalékkal, a gimnáziumokban 62 százalékkal és a felsőoktatási intézményekben 217 százalékkal nőtt. Ugyanakkor a növekvő diáklétszám növekvő szakadékot jelez; a gyermekek mintegy 20 százaléka nem jut el a középfokú oktatási intézmények befejezéséig, nem jut az oktatási rendszerben a munkaerőpiacon értékesíthető szaktudáshoz, így gyakorlatilag tartós munkanélküliségre kárhozzatják önmagukat.

A romák lemaradása már az óvodákban elkezdődik, kisebb arányban vesznek részt ebben az ellátásban (a kötelező iskola-előkészítő perióduson túl, ami gyakran csak fél évre korlátozódik), mint a nem romák, noha az otthonról hozott hátrányok

⁸ Sik Endre – Simonovits Bori: Egyenlő bánásmód és diszkrimináció. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.) 2008: Társadalmi Riport 2008. Budapest: TÁRKI

⁹ http://www.cfcf.hu/celok-feladatok_hu.html

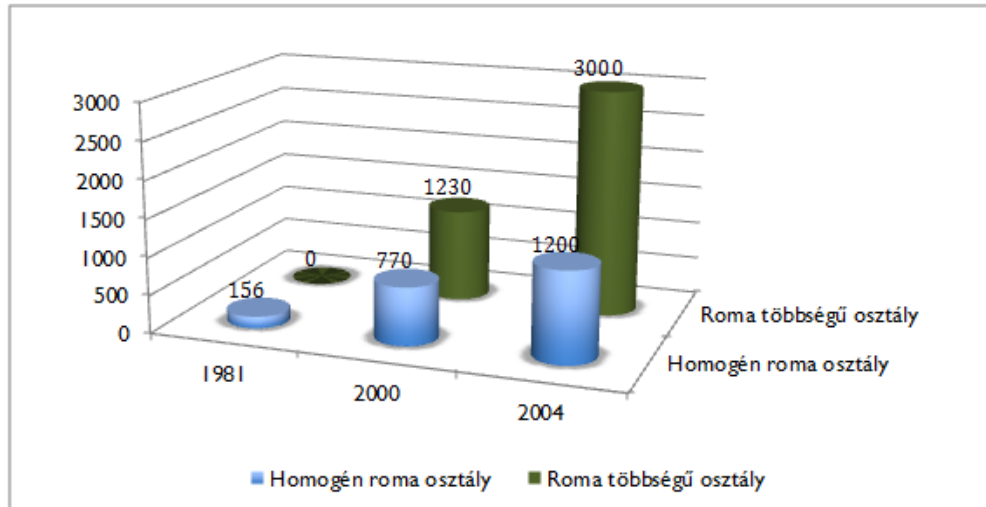
kompenzálásában kulcsfontosságú lenne a korai fejlesztés.¹⁰ Ezzel ellentétes hatás érvényesül, minél magasabb a szülők iskolai végzettsége, annál tovább járnak óvodába a gyermekeik. A középosztályhoz tartozók gyerekeinek 90 százaléka jár minimum három évig óvodába, a nyolc osztályt be nem fejezett anyák gyerekeinek csak fele, a legfeljebb nyolc osztályt végzettekénél kétharmaduk jár három éven át óvodába.¹¹

Az alapfokú oktatásban jellemző a roma gyerekek elkülönített oktatása, a szegregáció ugyanakkor nem csak etnikai alapon jelentkezik. A magyar oktatási rendszer válasza a szegényebb, rosszabb társadalmi státusú és tanulási problémákkal küzdő diákok problémáira az elkülönített, és így rosszabb minőségű oktatás, ezáltal már gyerekkorukban konzerválják a családjuk kirekesztettségét. A kiegészítő iskolai oktatásban 85 százalékra tehető a roma diákok aránya, valamint nyolcszor nagyobb eséllyel válnak magántanulóvá. Noha a hátrányos helyzetű diákok után az oktatási intézmények jogosultak többletforrások igénybevételére, ezek felhasználását nem ellenőrzik, így semmi sem garantálja, hogy valóban azok oktatására fordítják, akiknek szánták.

A szegregáció kialakulásért ugyanakkor nem lehet kizárólag a fenntartót felelőssé tenni, számos esetben spontán alakul ki. A szabad iskolaválasztás joga a rendszerváltással párhuzamosan jelent meg, az iskolai körzetek meghagyásával. Míg az adott iskola körzetébe tartozó gyerekeket minden esetben kötelező felvenni, a szülők dönthetnek úgy is, hogy gyermeküket másik intézménybe íratják. A gettósodó települések egyik legfőbb jellemzője, hogy a helyi középosztály gyermekeit nem a települési iskolába íratja be, hanem a térségi központba ingáznak velük naponta.

10 Babusik Ferenc: Roma gyerekek óvodáztatása. Új pedagógiai szemle (2003/06). <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2003-06-ta-babusik-roma>.

11 Kertesi Gábor – Kézdi Gábor 2008: Az óvodáztatás hatása a tanulói kompetenciákra és az óvodai ellátottság Magyarországon. econ.core.hu/file/download/okt31/produktum506.doc

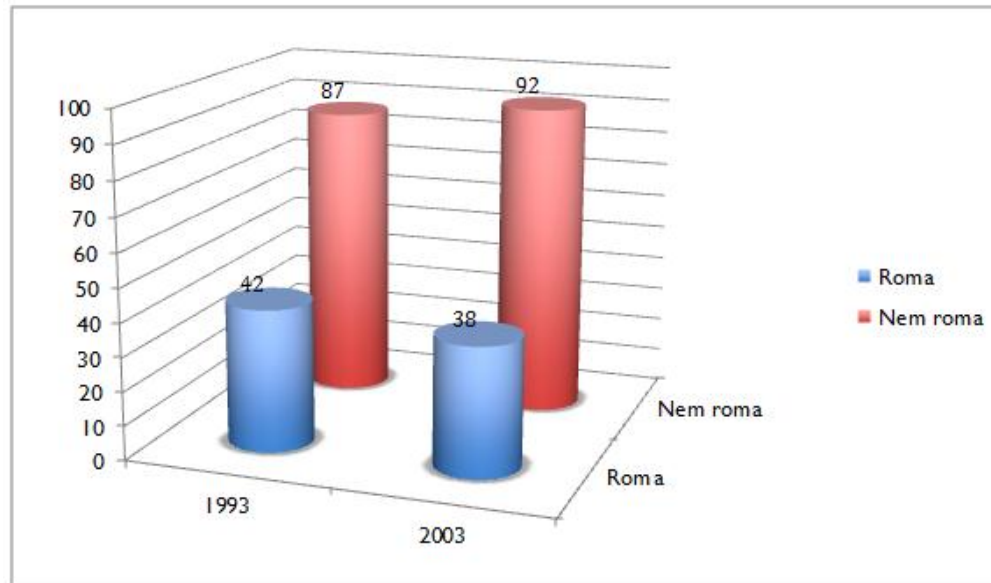


Roma többségű általános iskolai osztályok

(Forrás: Dupcsik Csaba 2009: A magyarországi cigánység története. Budapest: Osiris, p. 310)

A leszakadó társadalmi csoportok hátránya legtisztábban a középfokú oktatásban mutatkozik meg. A roma diákok 38 százaléka tanul tovább, 24 százalékuk szakiskolákban, 14 százalékuk gimnáziumokban. Ez természetesen összefügg a szülők foglalkoztatási helyzetével és annak instabilitásával. Ahhoz, hogy egy diák részt vehessen a középfokú oktatásban, a háztartás jövedelmeiből jelentős összegeket kell előteremteni. Egy instabil foglalkoztatású család nem tud évekre előre tervezni, így a gyermeküket nem tudják tovább taníttatni. Amennyiben a családok olyan településen élnek, ahol nincs megfelelő oktatási intézmény, a közlekedési költségek növekvő terhet rónak a családokra. Noha a kollégiumi rendszer elvileg alternatívát nyújthatna, de ennek is olyan súlyos költségei vannak, melyet egy mélyszegénységben élő háztartás képtelen kigazdálkodni. Így a legelesettebb diákok nem csak a korai fejlesztés elmaradása, a rosszabb minőségű, szegregált alacsony fokú oktatás miatt szorulnak ki a középfokú oktatásból, hanem azért is, mert családjuk nem tudják vállalni az ezzel összefüggő anyagi terheket, az állam és a helyi önkormányzatok pedig nem kompenzálják azokat.

A rendszerváltást követően, ahogy leértékelődött a szakiskolai képzések értéke a munkaerőpiacon, úgy nőtt meg a roma diákok száma, mára a teljes népességben mért arányoknál kétszer nagyobb mértékben járnak ide. Nem csak az itt megszerzett tudás munkaerő piaci értéke, hanem a képzés színvonala is csökkent, erről egyebek mellett a diákok nagyarányú lemorzsolódása is tanúskodik.



Továbbtanulók aránya a középfokú oktatásban (százalékban)

Forrás: Kertesi Gábor-Kézdi Gábor: A foglalkoztatási válság gyermekei. Roma fiatalok középiskolai továbbtanulása az elhúzódó foglalkoztatási válság idején. In: Kertesi Gábor 2005: A társadalom peremén. Budapest: Osiris.

A fenti ábrából látható, a rendszerváltás óta a roma és nem roma gyermekek közti szakadék a középfokú képzésben való részvétel tekintetében tovább szélesedett. Mivel érettségi nélkül a munkaerőpiacon gyakorlatilag lehetetlen stabil foglalkoztatáshoz jutni, az oktatási rendszer újratermeli az otthonról hozott hátrányokat, így az állami költségvetésből finanszírozott oktatás ahelyett, hogy kiegyenlítené az esélykülönbségeket, tovább növeli azokat.

Míg külföldi példák sok esetben az eltérő háttérű diákok felzárkóztatását elkülönített oktatással kezelik, hogy a későbbi integrációt elősegítsék, Magyarországon ez mindenképpen zsákutcának bizonyult. A hazai viszonyok között a szegregáció az erőforrásokért folytatott küzdelem egyik eszközévé vált, így a rosszabb státusú szülők gyermekei rosszabb minőségű oktatáshoz jutnak. Ebben a környezetben az integrációval

történő felzárkóztatásnak nincs alternatívája, ugyanakkor az ezt garantáló törvényeket a fenntartók rendszeresen megszegik.¹²

3.3. Elszegényedő roma népesség

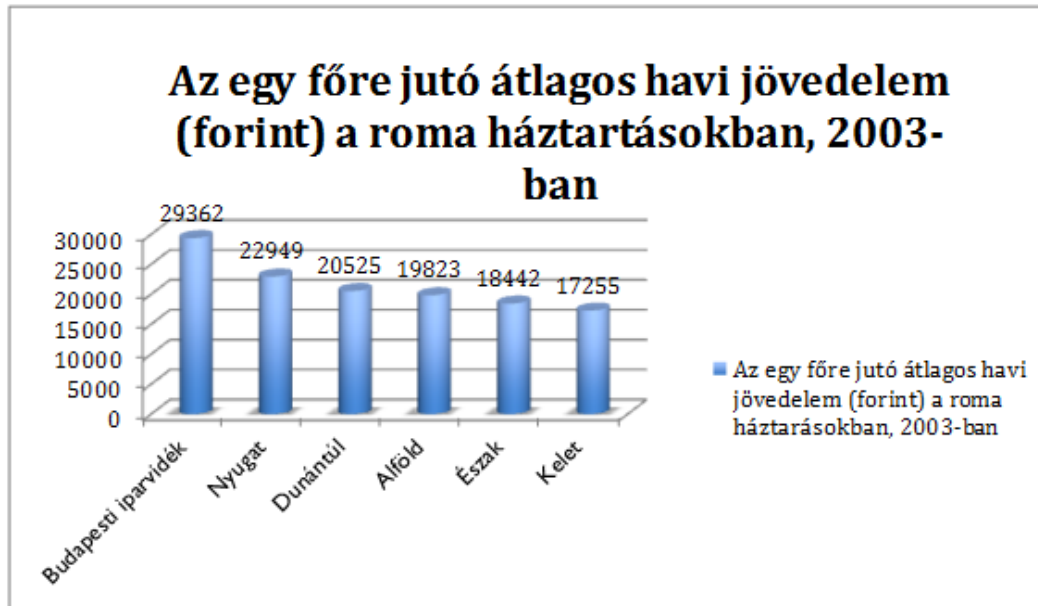
A roma háztartások jövedelmi viszonyaival kapcsolatban meglepően kevés ismerettel rendelkezünk, a hivatalos statisztikák nem különböztetik meg a háztartásokat azok etnikai hovatartozása szerint, így különböző szociológiai felmérések adataira tudunk támaszkodni. Az általánosan szabály, miszerint minél rosszabb helyzetű egy réteg, annál több köztük a roma, itt is igaz. A legalsó jövedelmi decilisbe tartozó háztartások több mint 50 százaléka roma, ugyanakkor itt is jelezni kell, a mélyszegénység nem kizárólag a romákat érinti. Magyarországon több mint egymillió háztartás minősül halmozottan szegénynek. A TÁRKI adatai szerint minden negyedik (23 százalék) háztartás a legelemibb szükségleteit sem tudja rendszeresen kielégíteni.¹³

Mivel a legfrissebb, országos reprezentatív mintás kutatás 2003-ban készült, ezért az ekkori jövedelmi viszonyok ismertetésére kell szorítkoznunk. Ekkor az egy főre jutó átlagos bevétel, a munkajövedelmen kívül a szociális transfereket és minden egyéb jövedelmet beleértve, 20.900 forint volt. Ennek kevesebb, mint fele 8.800 forint származott munkajövedelemből, 12.100 forintot különféle szociális transferek tettek ki. A háztartások több mint felében (56%) nem volt aktív munkavállaló, itt 14.900 forint volt az egy főre jutó átlagos jövedelem.¹⁴ Ezt az összeget napi szintre lebontva eljutunk az ENSZ által a harmadik világbeli, fejlődő országokra meghatározott napi két dolláros szegénységi küszöbhez. A legszegényebb magyar háztartások tehát olyan körülmények között élnek, amely nem hogy az Európai Unió egyik tagállamában, hanem, a legrosszabb helyzetű országokban sem elfogadható.

¹² <http://magyarnarancs.hu/belpol/mit-irtak-ala-79470>

¹³ Messing Vera - Molnár Emilia: Válaszok a pénztelenségre: szegény cigány és nem cigány családok megélhetési stratégiái. Esély, 2010/1

¹⁴ Kemény István-Jankó Béla-Lengyel Gabriella 2004: A magyarországi cigányság 1971-2003. Budapest: Gondolat



Forrás: Kemény István-Janky Béla-Lengyel Gabriella 2004: A magyarországi cigányság 1971-2003. Budapest: Gondolat

A roma háztartások többsége deficites, tehát bevételeik nem fedezik kiadásait, állandó adósságcsapdában vannak, a legkisebb nem várt kiadás katasztrofális következménnyel járhat. A rossz jövedelmi viszonyok mellett meg kell említeni, minél elzártabb egy település, annál kevesebb a munkalehetőség és annál magasabbak az alapvető élelmiszerek árai. Míg a nagyobb településeken a piaci viszonyok pozitív hatásaként, a kereskedelmi egységek közti verseny eredményeként alacsonyabb árak jellemzőek, addig az elzárt, gettósodó településeken egyes piaci szereplők monopolhelyzetben vannak, így jóval több pénzt kérnek az árucikkekért.¹⁵

A jövedelmi viszonyok tárgyalásánál ki kell térni az uzsora jelenségére. Ez alatt olyan kisösszegű, illegálisan folyósított kölcsönöket értünk, melyet irreálisan magas (50 vagy akár 100 százalékos) havi kamatra folyósítanak. Ennek a szegénységen túl feltétele az anómia kialakulása is, a korábbi családi, szomszédosági kötelek meglazulása. Bár Magyarországon a térség államainál később jelent meg ez a „pénzügyi szolgáltatás”, mára meghatározóvá vált. Az uzsorások rendszerint maguk is az adott közösség tagjai közül kerülnek ki, de ennek a jelenségnek sincsen kizárólagos etnikai jellege. Az uzsora

¹⁵ Béres Tibor – Lukács György: Kamatos pénz a Csereháton. Esély, 2008/5

nem csak önmagában veszélyes, sokszor további bűncselekmények elkövetéséhez vezethet.¹⁶

3.4. A romák politikai részvétele

A magyar kisebbségi önkormányzatok rendszerét Európa-szerte példaértékűnek tekintik, a nemzetiségi kulturális autonómia gyakorlásának egyik legfontosabb eszköze. Ugyanakkor a romáknak mint etnikai kisebbségnek eltérő problémái vannak, mint a másik tizenkettő elismert kisebbségnek. A kulturális hagyományörzés és az anyanyelv ápolása helyett kirekesztettségük enyhítése, politikai érdekeik artikulálása lenne a legfontosabb számukra, különös tekintettel a jóléti állam erőforrásaiért folytatott küzdelemre.

Noha tehát a kisebbségi önkormányzatokat más célokra hozták létre, mégis 1248 településen¹⁷ és az ország összes megyéjében biztosítják a romák állam által elismert érdekképviseletét, jogkörük szerint ugyanakkor nem jogosultak a romák legfontosabb problémáival kapcsolatban eljárni. Kállai Ernő kutatásaiból¹⁸ tudhatjuk, a kisebbségi önkormányzatok rászorulnak az önkormányzati apparátus közreműködésére tevékenységük végzése során. A helyi politikusok és polgármesterek elsősorban mediátorként tekintenek a kisebbségi önkormányzatokra, kérdés persze, hogy hasonló közvetítő szerepre szükség van-e valójában.

Az első demokratikus Országgyűlésbe három roma képviselő került be, majd két cikluson át, 1994 és 2002 között a háromszáznyolcvanhat képviselő egyike sem tartozott a legnagyobb magyarországi kisebbséghez. 2002-től kezdve minden ciklusban négy roma volt tagja a Parlamentnek, ám ez az érték is mindössze egy százalékos, szemben a népességén belüli hét százalékkal. Az önkormányzatokban is hasonlóan lesújtó a helyzet, a roma képviselők aránya jóval alatta marad a lakosságon belüli arányuknak. Ugyanakkor fontos leszögezni, a romák politikai aktivitása a hasonló végzettségű választói csoportokhoz képest nem jelent jelentős eltérést.

¹⁶ Andrey Ivanov – Sanjar Tursaliev 2006: Microlending to the Roma in Central and Southeastern Europe: Mixed Results, New Approaches. Comparative Economic Studies, 48. szám, Basingstoke

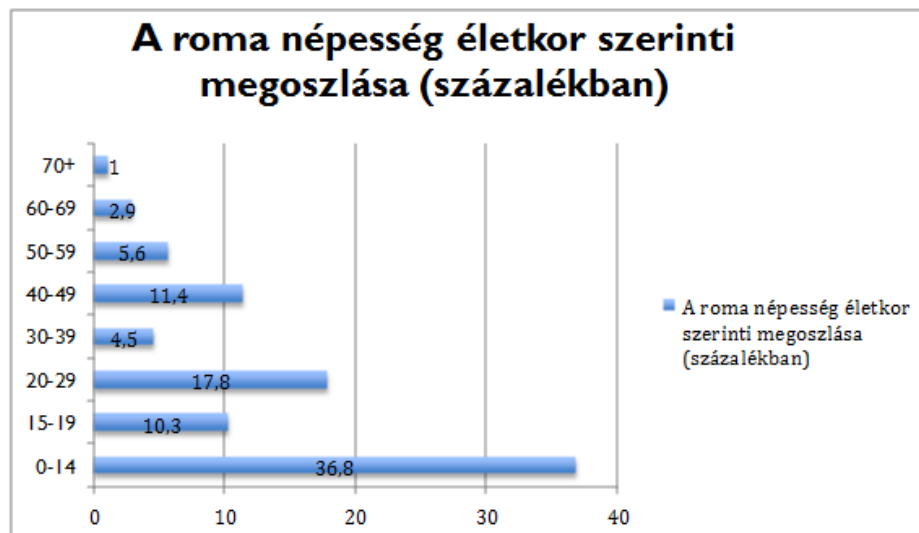
¹⁷ <http://www.jogiforum.hu/hirek/23865>

¹⁸ Kállai Ernő 2005: Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon. Budapest: Gondolat – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

3.5. A romák egészségügyi helyzete

A romák egészségügyi helyzetét elsősorban az átlagosnál alacsonyabb életkor, valamint magasabb születési és halálozási mutatók jellemzik. Ez ismét a fejlődő országokra jellemző, mivel az európai jóléti államokra csökkenő számú születés és halálozás, valamint egyre növekvő átlagéletkor jellemző.

Miközben a teljes népességben évről évre csökken az élveszületések száma, a romáknál mind számában, mind arányában növekszik. Ennek, valamint a magasabb halálozási rátáknak köszönhetően a romákon belül közel kétszeres (36,8 százalék) a 15 év alattiak száma, mint a teljes népességben (16,8 százalék). A 60 évnél idősebbek aránya még jelentősebb eltérést mutat. A romákon belül 3,9 százalék tartozik ebbe a korcsoportba, a teljes népességben pedig több mint ötször ennyien (20,2 százalék.)

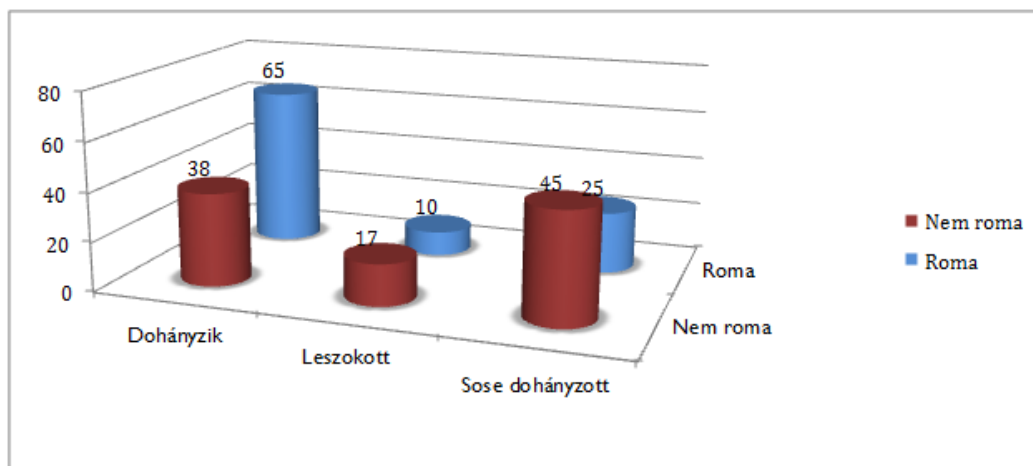


Forrás: Kemény István-Janky Béla-Lengyel Gabriella 2004: A magyarországi cigányság 1971-2003. Budapest: Gondolat. p.18.

A tizennégy évesnél idősebb roma nőknél az egy főre jutó élveszületések számában jelentős különbségek vannak iskolai végzettség szerint. A legfeljebb nyolc általános iskolai osztályt végzettek átlagosan 2,7 gyermeket szülnek, a szakiskolát végzettek 1,68-at, az érettségizettek 1,61-et. Az iskolázottsági szint növekedésével együtt nem csak a nők munkaerő piaci esélyei javulnak, hanem a felnevelendő gyerekek száma is csökken. Ugyanakkor a fenti adatokból az is következik, hogy a jobb helyzetű családokban kevesebb gyermek születik, a rosszabb kilátásokkal rendelkezőkben pedig több. Fontos

leszögezni, a gyermekek után járó szociális ellátások nem fedezik a növekvő költségeket, a gyerekvállalás más európai jóléti államokhoz hasonlóan Magyarországon is jelentős szegénységi kockázatot jelent. Noha a szociális ellátások jelentik a mélyszegénységben élő, munkanélküli családok legbiztosabb jövedelemforrását, költségeiket egyáltalán nem fedezik.¹⁹ A gyerekek növekvő számát ráadásul nem követi az ellátások hasonló mértékű növekedése; minél több gyerek van egy háztartásban, annál kevésbé fedezik a jóléti transzferek a velük kapcsolatos költségeket. Így az elterjedt előítélet a „megélhetési gyerekvállalásról“ egyértelműen cáfolható, hiszen ha valóban tudatos családtervezés jellemezné a sokgyerekes, mélyszegény háztartásokat, akkor a fenti körülmények ismeretében minél kevesebb gyereket vállalnának.

A Marketing Centrum 2004-es felmérése szerint a rendszeres alkoholfogyasztás kevésbé jellemző a romákra, mint a teljes népességre, 12 százalékuk iszik szeszes italt naponta vagy hetente többször. Ezzel szemben a dohányzás súlyos problémát jelent. A romák 75 százaléka dohányzott, közülük 65 százalék most is rendszeresen rágyújt.



Dohányzók aránya a roma és a nem roma népességben belül

Forrás: Marketing Centrum 2004: A roma népesség és az egészségügyi ellátórendszer kapcsolata

A férfiaknál még aggasztóbb számokat láthatunk, közülük 70 százalék jelenleg is dohányzik, a nőknél 61 százalék teszi ezt. A dohányzás tényén túl, annak mértéke is riasztó. A romák egyrészt régebben dohányoznak, mint a nem romák (ez különösen alacsonyabb átlagéletkorukat figyelembe véve jelentős probléma), másrészt többet is.

¹⁹ Béres Tibor – Lukács György: Kamatos pénz a Csereháton. Esély, 2008/5

Minden negyedik roma több mint napi egy doboznak megfelelő mennyiségű cigarettát szív el, jelentősen megterhelve az alacsonyabb költségvetésű háztartásokat az erre fordítandó kiadásokkal. A dohányzásnak köszönhetően a romákra jellemzőbbek a légúti megbetegedések is.

3.6. Konfliktusok romák és nem romák között

Amint az eddig írtakból látszik, a magyarországi romák jelentős mértékben különböző gazdasági és társadalmi jellemzőkkel bírnak, mint a teljes népesség. Átlagéletkoruk, jövedelmük, iskolázottságuk és foglalkoztatottságuk jóval alacsonyabb, eközben Magyarország legrosszabb helyzetű területein roma többségű gettótelepülések alakulnak ki. Ezeken a településeken jelentős a roma és a nem roma lakosság közötti konfliktus, ugyanakkor ennek okai elsősorban nem az eltérő etnikai hovatartozással magyarázhatók.

A gettósodó településeken, amikor a romák aránya eléri a 20 százalékot, a többségi lakosságból, akinek lehetősége van rá, elköltözik²⁰. Ennek köszönhetően csak azok maradnak ott, akik ezt nem tehetik meg, legjellemzőbben az idős, inaktív népesség, akik a körülményeknek kiszolgáltatva kénytelenek végignézni településük viszonyainak radikális változását. A gettósodással párhuzamosan a közszolgáltatások leépülnek, a mélyszegénységgel összefüggő problémák felerősödnek, így a korábbi népesség szubjektív biztonságérzete megrendülhet. A korábbi, kiszámítható körülmények helyett hirtelen egy új helyzethez kell alkalmazkodniuk, így számukra egyértelmű sokkhatásként írható le a sokgyerekes, mélyszegény családok megjelenése. Ebben az esetben tehát egyrészt a jövedelmi viszonyok, másrészt a generációs különbségek magyarázzák a konfliktus okait, a felszínen azonban ez leegyszerűsítve roma-nem roma viszállyként jelenik meg.

Noha tudományos igényű kutatások nem támasztották alá, hogy a romák körében jelentősebb lenne a bűnelkövetők és a bűncselekmények száma, mint hasonló helyzetű társadalmi csoportok esetében, a Jobbik és a hozzá kötődő médiumok eredményesen

²⁰ Havas Gábor: A kistelepülések és a romák. In: Glatz Ferenc (szerk.) 1999: A cigányok Magyarországon. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia

hozták vissza a Kádár-korszak egyik megbélyegző kifejezését, a „cigánybűnözést“.²¹ Ez a kifejezés is jelzi, a közvélemény jelentős része hajlik a romák stigmatizálására, bűnelkövetőként való azonosítására és ezt mind a közszolgálati, mind a kereskedelmi médiumokban megjelenő romakép alátámasztja.

²¹ Bernáth Gábor – Messing Vera 2011: Szélre tolva. Kutatási zárójelentés a roma közösségek többségi mediaképeről.

4. A kormányzatok és a politikai szereplők válaszai a romák problémáira

Az alábbi fejezet a 2002 óta eltelt tíz év kormányzati intézkedéseit, szakpolitikáit foglalja össze, hogy később a jelenre és a jövőre vonatkozó javaslatokat ezek ismeretében tehessük meg. Először összefoglaljuk a kormányprogramokban megfogalmazott elméleti javaslatokat, később az ezek megvalósításáért felelős intézményi rendszert, majd a konkrét intézkedéseket. Ezt követően röviden foglalkozunk a pártok romákkal kapcsolatos terveivel és kommunikációjával, legvégül egy példaértékű helyi integrációs intézkedést ismertetünk.

4.1. A második Orbán-kormány romapolitikája

A 2010-ben alakult Orbán-kormány programjában *„a cigányság körülményeinek javítása, társadalmi beilleszkedésének elősegítése”* címet viselő rész a szociális biztonsággal foglalkozó fejezet részeként szerepel. Itt a romák helyzetéért a korábbi szocialista-szabaddemokrata kormányokat teszik felelőssé, melyek szerintük a romák problémáit *„kizárólag szegénységi kérdésként kezelték”*, valamint megállapítják, hogy kormányzásuk ideje alatt *„emberjoginak hazudott, de valójában álságos problémafelvetések és éppen ezért hamis megoldások születtek”*. A segélyezési politikát is élesen bírálják, melynek szerintük egyenes következménye, hogy a társadalom ellenszenvet érez a romák iránt. Kárhoztatják a korábbi ösztöndíj-rendszer megtizedelését és az iskolai integrációs kísérleteket.

Kitörési pontnak az oktatás, a foglalkoztatás és az egészségügy területén történő beavatkozást látják. Igaz, a program szűkszavúan erről csak ennyit említ: *„a tanulás-munka kiemelkedési útját kell választhatóvá tenni, és a cigányság társadalmi beilleszkedésének lelki és fizikai akadályait kell lebontani. A felzárkóztatást szolgáló pénzek felhasználását teljesen átláthatóvá kell tenni”*.²²

²² A Nemzeti Együttműködés Programja (2010)

A 2010-es kormányalakításkor a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (KIM) szervezetén belül alakult meg a Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság Balog Zoltán vezetésével. Ezzel párhuzamosan a formabontó ötleteiről ismertté vált, így például a mélyszegénységből való kitörést kökénygyűjtéssel elképzelő Hegedűs Zsuzsát²³ Orbán Viktor társadalmi felzárkóztatással foglalkozó főtanácsadójává kérte fel, mely döntés számos – a témával foglalkozó – szakértő és civil szervezet felháborodását váltotta ki. Bár a kormány elméletben elkötelezett a romák integrációja mellett, az elesetteket sújtó kormányzati intézkedések (a jóléti ellátások csökkentése és feltételekhez kötése, a tankötelezettség korának leszállítása, az oktatási rendszer átalakítása, a közmunkaprogramokkal kereshető összegek csökkentése) negatívan érintik a romákat is.

2012. május elején a korábbi államtitkárt, Balog Zoltánt felkérték az Emberi Erőforrások Minisztériumának (EMMI) irányítására, így az eddig általa vezetett Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság átkerül a KIM-től az EMMI-be.

A jelenlegi kormányzat politikáját elsősorban ellentmondásosnak lehet nevezni. A kormányzat, sőt maga a miniszterelnök is egyértelműen elhatárolja magát a romákkal szembeni rasszizmustól, a „cigányok túlszaporodásáról” beszélő Vona Gábornak Orbán Viktor így válaszolt: *„Felesleges élet még nem született, indokolatlan élet nincsen.”*²⁴ A Fidesz-KDNP politikája szakítani kívánt a rendszerváltás óta alkalmazott paradigmával, a kormányzati szerepre készülő Balog Zoltán megfogalmazásában: *„Egészen a legutóbbi időig ez egy kérdés volt a sok közül, és nem kapta meg azt a stratégiai funkciót, amit szerintem meg kell kapnia. Ez olyan nemzeti ügye Magyarországnak, ami nélkül nincs esélyünk arra, hogy akár a gazdaságot rendbe tegyük, akár munkahelyeket teremtsünk, akár a szociális biztonságot újra helyreállítsuk, akár a egészségügyet átalakítsuk, nem is beszélve a rendről. Minden problémának az alján, a tetején, a közepén ott csüng ennek a hat–nyolcszázezer embernek az ügye. Valójában semmilyen politikához nem tudunk úgy hozzájárulni, hogy egyúttal ne oldjuk meg ezt az ügyet.”*²⁵

Ezzel szemben, egyrészt a leghátrányosabb helyzetű romákat etnikai identitásuk alapján támogatni és felzárkóztatni kívánja a kormányzat, másrészt ezzel párhuzamosan a

²³ Merker Dávid: Hegedűs Zsuzsa és a kökényszedők való világa. http://hirszerzo.hu/velemen/2011/4/15/20110415_hegedus_zsuzsanna

²⁴ <http://www.origo.hu/itthon/20110214-orban-nincs-felesleges-elet-a-miniszterelnok-valasza-a-ciganyokkal.html>

²⁵ http://index.hu/belfold/2010/valasztas/balog_zoltan/

mobilitási csatornák bezárásával, az oktatás- és a szociálpolitika átalakításával az esélykülönbségeket bebetonozó, a „nemzeti középosztályt” erősíteni kívánó szakpolitikák őket is sújtják.²⁶ A közmunkaprogramok átalakítása, a szociális ellátások összegének csökkentése értelemszerűen negatívan érinti a mélyszegénységben élő roma háztartásokat. A tankötelezettség korhatárának leszállítása ahelyett, hogy a lemorzsolódást csökkentené, tovább erősíti az esélykülönbségeket.

Noha a kormány egyértelműen a szélsőjobboldali paramilitáris szervezetek megfékezését ígérte, nem tudta megakadályozni a radikálisok által tüzelt gyöngyöspatai konfliktust, melynek során magukat két „szélsőség”, az országot állítólag lejárató jogvédők és az LMP, valamint az etnikai feszültség szításában érdekelt Jobbik és szélsőjobboldali szervezetek közé pozicionálták, minden felelősséget elhárítva maguktól.²⁷

4.1.1. Az Európai Roma Stratégia

Az Orbán-kormány romaintegrációval kapcsolatos legfontosabb lépése a magyar EU-elnökség alatt megalkotott Európai Roma Stratégia, mely keretrendszerként szolgál a tagállamok integrációs stratégiáihoz. A Stratégiában felhívják a tagállamokat, hogy már létező stratégiáikat is igazítsák a közösen elfogadott irányelvekhez, így megteremtve annak lehetőségét, hogy az EU összes országa közös megoldásokat keressen a legnagyobb európai kisebbség és a szegénység által a legjobban fenyegetett csoport problémáinak megoldására. Ennek értelmében az érintett tagállamoktól olyan stratégiák elfogadását várják, melyek kimondottan a romákat célozzák meg, az elméleti megközelítésen túl konkrét intézkedésekkel, melyek ellenőrzését is elvárják.

Noha a stratégia kiemelten foglalkozik a romák elfogadhatatlan diszkriminációjával, a legfőbb területként az oktatáshoz való hozzáférést, a foglalkoztatást, az egészségügyi ellátás és a lakhatási körülmények javítását határozzák meg. Az oktatás területen az alábbi fő célokat tűzik ki:

- A roma gyermekek integrált, minőségi oktatása, minimális célként minden roma gyermek sikeresen fejezze be az elsőfokú oktatást

²⁶ IDEA Intézet: Egyik kézzel ad... A kormányzati romapolitika kétarcúsága.

http://www.ideaintezet.hu/sites/default/files/IDEA_romapolitika.pdf

²⁷ http://www.mkogy.hu/internet/plsql/ogy_irom.irom_adat?p_ckl=39&p_izon=6574

- Az oktatási rendszerből kimaradt fiatal felnőttek számára második esélyt nyújtó programok támogatása
- Az iskola előtti, kora gyermekkori képzés elterjesztése
- A tanárképzés fejlesztése, innovatív oktatási módszerek kidolgozása

Az EU emellett célként tűzte ki, hogy a romák hátrányait csökkentsék a foglalkoztatás területén, különös tekintettel a női munkavállalók alacsony számára. Ennek részeként, mindenfajta megkülönböztetéstől mentesen biztosítani kell a szakképzéshez, a munkaerőpiachoz és az önfoglalkoztatási eszközökhöz való hozzáférést, valamint támogatni kell a mélyszegénységből való kitörést kis összegű vállalkozói kölcsönökkel elősegítő mikrohitelzés elterjesztését.

Az egészségügyi ellátás területén két fő problémát azonosítanak. Egyrészt a romák születéskor várható élettartama legalább tíz évvel marad el az EU átlagától, másrészt körükben jóval magasabb a csecsemőhalandóság. A fenti mutatók elsősorban a fejlődő országokra jellemzőek, így megoldásuk különösen sürgető.

A lakhatáshoz való jog tekintetében elsősorban a megfelelő, XXI. századhoz méltó lakókörülmények kialakítását tűzik ki célul, valamint a közműszolgáltatásokhoz (ivóvíz-szolgáltatás, villamos energia és földgáz) való egyenlő hozzáférést. Magyarországon ez különösen jelentős problémát jelent, a romák számára épített CS-lakásokban ugyanis nem érhető el a vezetékes ivóvíz szolgáltatás.

A fenti stratégia helyzetelemzése a romák legfontosabb problémáit érinti, ugyanakkor nem látni, milyen előrelépés várható attól, hogy a fenti gondokat kezelni képtelen tagállamokra bízzák a részletek kidolgozását. Az mindenképpen fontos előrelépésnek tekinthető, hogy az EU közösségi szinten foglalkozik a romák helyzetével, de mivel a stratégia alkalmazásának elmulasztását semmilyen módon nem tudja szankcionálni, ezért féltő, a tagállamok nem fogják az itt meghatározott kereteket a gyakorlatba átültetni.

Az Európai Roma Stratégiához kapcsolódóan a kormányzat is kidolgozta 2011 novemberében a „Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégia – mélyszegénység, gyermekszegénység, romák” címet viselő dokumentumot. Ez a romákat továbbra is nemzetiségként kezeli, partnerként bevonva az Országos Roma Önkormányzatot, nagyvonalúan átlépve azon a problémán, hogy a kulturális autonómia képviselőire hivatott szervezetnek elméletben nincsenek szociálpolitikai kérdésekben jogosítványai. A Stratégia egyik legnagyobb hiányossága, hogy a romák helyzetét adottságnak tekinti,

ahogy Ujlaky András fogalmazott: „*Teljes egészében figyelmen kívül hagyja a társadalom és annak tagjai romákat egyre jobban elutasító és kirekeszteni vágyó magatartását, nem elemzi az elutasítás okait, összetevőit, megjelenési formáit, következményeit. Ily módon nem is ad megoldásokat az elkövetkező tíz évre a stratégia által megcélzott „befogadó felzárkózás” leg súlyosabb akadályának leküzdésére. Ez távolról sem csak ízlés, vagy stílus kérdése, hiszen a stratégia végrehajtása szükségszerűen azokra a központi és helyi kormányzati tisztviselőkre, a szociális és munkaügyi szolgáltatókra, óvónőkre és pedagógusokra, egészségügyi dolgozókra számít, akik nagy valószínűséggel rendes és normális tagjai a társadalomnak osztva annak romákkal kapcsolatos értékrendjét is*”²⁸

A munkaerőpiaci hátrányokat illetően továbbra is elsősorban a kínálati oldalon keresik a megoldást, holott továbbra sem a romák és a munkanélküliek „lustasága”, hanem a stabil munkahelyek hiánya okozza a foglalkoztatási válságot. Jelentős előrelépés lenne a korai fejlesztésben az óvodáztatás kiterjesztése a három évesnél idősebb korosztályra, amely ugyanakkor csak akkor éreztetheti hatását, ha az első- és középfokú oktatás is felkészül a szegregáció leküzdésére, ám a kormányzati politika ezzel ellentétesen cselekszik jelenleg.

4.2. Az MSZP romapolitikája

Az MSZP választási programjában a szakpolitikai kérdések között, külön fejezetként, igaz nem túl nagy terjedelemben tárgyalja a romák társadalmi integrációjának lehetőségeit. A fejezet a nyolc éves kormányzás eredményeinek felsorolásával kezdődik, igaz ezek kimerülnek általánosságokban, kevés konkrétumot tud, vagy akar felsorolni.

A program a javaslatokról is legfőképp általánosságokban beszél, igen kevés konkrétumot fogalmaz meg. Legfontosabb javaslatai a következők:

- óvodai ellátás kiterjesztése
- tanoda program fejlesztése
- speciális egészségügyi program
- leghátrányosabb helyzetű kistérségek fejlesztése
- települészámolás
- alacsony szakképzettségűek foglalkoztatásának növelése

²⁸ http://hazaeshaladas.blog.hu/2012/04/05/az_orban_kormany_roma_strategiaja_merre_visz

Ezekén kívül a program fontosnak tartja egymás kultúrájának megismerését, a diszkrimináció elleni fellépést és gyűlöletbeszéd elleni fellépést és az integrált oktatást.²⁹

Fontos megjegyezni, hogy a Szocialista Párt korántsem foglalt el egységes álláspontot számos, romákat érintő kérdésben. A 2002 és 2010 közötti kormányon töltött időszakban is egyrészt a romák problémái iránt érzékeny, azon segíteni próbáló szakpolitikákat fogalmaztak meg, másrészt ugyanekkor, ahogy Ferge Zsuzsa fogalmazott, a „kormányzat Tiborcai”,³⁰ akik a jóléti ellátórendszer forrásaiért folytatott küzdelemben egyértelműen a lecsúszástól tartó alsó középosztály mellé álltak a romákkal szemben. Ez a néppártokra jellemző konfliktus megosztotta a szocialistákat, a baloldalhoz kötődő értelmiségi holdudvar valamint a romákat és a segélyezettakat bűnbakként stigmatizálni kívánó frakció „rendpárti többsége” között őrldött a kormány, hol az egyik, hol a másik álláspont híveinek engedve.³¹

Jól szemlélteti a szocialisták ellentmondásos hozzáállását, hogy 2010-ben a romák által legnagyobb számban lakott Borsod-Abaúj-Zemplén megyében például „*Családi pótlék helyett adókedvezményt*” feliratú óriásplakátokkal kampányoltak, ami egyértelműen azoknak a szerényebb anyagi helyzetű családoknak okozott volna károkat, akik nem rendelkeznek munkajövedelemmel vagy annak mértéke igen alacsony. Ezt követően két évvel már ugyanezen megye szocialista politikusai éhségmenetet szerveztek, melynek követeléseai között szerepelt, hogy „*minden családban ériék el azokat a gyermektámogatási pénzeket, amelyhez a tehetősebbek jutnak.*”³²

A második Gyurcsány-kormány a romák helyzetével kapcsolatban kiemelt feladatnak tekintette a diszkrimináció elleni küzdelmet, valamint a kisebbségek, így a romák védelmét is a gyűlöletbeszédrel szemben. A Macika ösztöndíjon kívül az oktatási támogatások nem kiemelten a romákra, hanem a halmozottan hátrányos helyzetű (HHH) diákokra koncentráltak. Az Útravaló program az általános iskola befejezésétől nyújtott segítséget havonta folyósított támogatásokkal, az Arany János Tehetséggondozó Program az elsőfokú oktatás legtehetségesebb HHH-s diákjait karolta fel.

29 Nemzeti modernizáció, összetartó közösség (2010)

30 Ferge Zsuzsa: Rögös út a munkához. Népszabadság, 2008. április 13.

31 Varró Szilvia: Munka és segély az MSZP szerint – Mi a magyar vidék baja? Magyar Narancs, 2008/29

32 http://hvg.hu/itthon/20120307_ehsegmenet_schulz_peticio

Az LHH-program a leghátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkóztatására koncentrált, 2009 és 2013 között százmilliárd forint elköltését javasolva. A Nemzeti Fejlesztési Ügynökség adatai alapján ennek 9 százalékát kimondottan a romákat célzó projektekre költötték.

Ugyanekkor indult az Út a Munkához Program, mely a szociális segélyek folyósítását feltételekhez kötötte. Így, aki megtagadta a közmunkában való részvételt, annak háztartása elesett a korábban alanyi jogon járó ellátásoktól. A program abból a (hamis) előfeltételezésből indult ki, hogy a munkaerőpiac keresleti oldalán kell megoldani a foglalkoztatási válságot, nem a stabil munkahelyek számát kell növelni, hanem a munkavállalási kedvet ösztönözni. A program ezzel szemben nem vezette vissza a benne részt vevőket a munkaerőpiacra, a jóléti foglalkoztatás csak ideiglenesen, a munkavégzés idejére biztosított többletjövedelmeket.

A 2009 tavaszán megalakult Bajnai-kormány fő feladatának a gazdasági válság kezelését tekintette, ebből és a rendelkezésére egyetlen évnél következően elsősorban rövid távú problémák megoldására, „tűzoltásra“ koncentrált, így nem meglepő, hogy ebben nem foglalkozik külön fejezet a romákkal. Egyik célja a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség (LHH-program) programjának folytatása, ezáltal segíteni a leszakadó rétegek életkörülményeinek javítását, munkához jutását. A program e rétegek között említi a romákat.

4.3. A Jobbik romapolitikája

A Jobbik a 2010-es választási programjában külön fejezetet szentel a cigánysággal összefüggő témának. A témát az igazságosság tárgykörében tárgyalja a radikális párt programja. A cigányság jelenlegi helyzetének kialakulásában az addigi politikai pártokat, ezen belül is a baloldali-liberális döntéshozókat és a romákat teszi felelőssé. A program legfőbb megoldási javaslatai a következők:

- *A cigányság helyzetének állapotfelmérése*
Ez a cigányság körében végzett teljes körű, átfogó felmérés készítését jelenti.
- *A cigányság visszavezetése a törvények, a munka és az oktatás világába*
A program fenti pontjával kapcsolatos véleményét jól összegzi ez a mondat: „*félő, hogy a cigány társadalom egy része már egyáltalán nem vágyik sem integrációra,*

- sem munkára, sem tanulásra, csupán a társadalom által biztosított segélyekre”.* Megoldásként javasolják a csendőrség létrehozását, a közmunka bevezetését a szociális segélyek helyett.
- *A szociális segélyezés ösztönző jellegű átalakítása*
Megoldás a segélyek szociális kártyára utalása, a harmadik gyerek után járó családi pótlék adókedvezménnyé alakítása és a segélyezés iskolalátogatáshoz kötése.
 - *A cigány fiatalok oktatásának erősítése, ha kell integrációval, ha kell szegregációval*
A szegregációs oktatás bevezetése a megoldási javaslat az erőltetett integráció helyett. Roma származású oktatók képzése és bevonása a cigány származású gyerekek oktatásába.
 - *Az OCŐ felosztása, a roma érdekképviselőteljes újragondolása*
„Olyan új érdekképviselői rendszert kell kialakítani, amely elődjével ellentétben nem merül ki az erre a célra szánt közpénzek eredmény nélküli felélésében.”
 - *A „cigánybűnözés” felszámolása*
A program érdekessége, hogy ehhez a ponthoz konkrét megoldási javaslat nem található.
 - *Az egyházak és civil szervezetek erőteljesebb bevonása a cigányság felzárkóztatásába*
A fent említett szervezetek bevonása csak szigorú feltételek mellett történhet meg, hogy így biztosítsák „a cigányságnak a törvény, a munka és az oktatás világába való visszavezetését”.³³

A választások óta eltelt időszakban a kormánypártok sok, a Jobbik által képviselt témában hoztak döntéseket, ráadásul a radikális párt két év alatt nem tudta érdemben növelni támogatóinak számát, így az elmúlt időszakban radikalizálódni látszik a Jobbik kommunikációja, közte a cigánysággal kapcsolatos mondanivalója is.

4.4. A Lehet Más a Politika romapolitikája

Az LMP a választásokra készülve külön kiadványt készített romaprogramjának megismertetésére.³⁴ Már ez is jelzi, hogy az LMP rendelkezett ezen a téren a

³³ Radikális változás (2010)

³⁴ lehetmas.hu/upload/57/57/201004/LMP_romaprogram.pdf

legkidolgozottabb, legrészletesebb programmal a parlamentbe jutott pártok közül. A programban szereplő helyzetkép hosszabb, mint bármely más párt teljes programja és alrendszerenként részletezi a meglévő problémákat.

Javasataik igen sokrétűek, de kevésbé konkrétak, mint az a helyzetkép részletességéből következhetne. Javasataik között szerepel:

- az adóreform a bérköltségek csökkentése érdekében
- ösztöndíjprogram a roma származásúak könnyebb elhelyezkedésének érdekében
- integrált, ezen belül is korai egyéni felzárkóztató, fejlesztő oktatás
- béremelést a pályakezdő és hátrányos helyzetű gyerekek oktatását végző pedagógusoknak
- garantált minimumjövedelem bevezetése
- uzsora elleni hatékony fellépés
- közösségi rendőrség létrehozása
- telep-felszámolási program forrásainak növelése
- kilakoltatások megszüntetése
- kisebbségek kultúrájának, történelmének oktatása
- kisebbségi önkormányzatok támogatása³⁵

A parlamenti pártok közül legkövetkezetesebben az LMP lép fel a romák problémáival kapcsolatban, erre a pártra nem jellemzőek a szocialisták néppárti dilemmái, nyilvános megszólalásaikban egyértelműen a választási programjukban megfogalmazott célok mentén foglalnak állást. A gyöngyöspatai események során a kormányzat egyértelműen arra törekedett, hogy a Jobbikkal párba állítva „zavarkeltő jogvédőként” azonosítsák a pártot.

4.5. Helyi szintű kezdeményezések - egy sikeres példa

Az országos politikától megkímélve helyi szinten számos esetben találkozhatunk sikeres programokkal. Egyik ilyen, az azóta példaértékűnek tartott és „Hódmezővásárhelyi

³⁵ Esélyt mindenkinek! (2010)

modell”-ként említett integrált oktatási program. A 2006-ban, 3-4 éves előkészítés után elindult kezdeményezésről Tóthné Kecskeméti Katalin a Hódmezővásárhelyi Varga Tamás Általános Iskola igazgatója által írt tanulmány szerezhetünk részletes információt. Ahogy írja: „*Hódmezővásárhelyen a halmozottan hátrányos helyzet (HHH) nem etnikai hovatartozás szerint határolható körül, mivel a HHH gyermekek három köre különíthető el: a belterületen, nehéz körülmények között élő gyermekek, a tanyavilág külterületi családjainak gyermekei és a szerény körülmények között élő roma családok gyermekei.*” Tehát a problémát komplexen kezelik, nem pusztán etnikai problémaként azonosították az oktatási elkülönítést.

A szegregáció elkerülése érdekében összevontak iskolákat és a HHH gyerekek városon belüli eloszlásáról térképet készítettek, ennek segítségével határozták meg az illetékességi körzeteket, ezáltal biztosítva az egyes iskolákban a HHH-s gyerekek azonos arányát. A tanulmány a sikeres integráció alapfeltételei között említi, hogy „*az érintettek – gyermekek, pedagógusok, szülők – együttesen akarják az integrációt. Csak az együttes akarat megteremtése után szabad elkezdeni a segítő tényezők kiépítését és az integrálás előkészítését. A kedvező oktatási feltételek megalapozásához biztosítani kell a személyi, tárgyi feltételeket is. Az integrációnak az egész intézmény - a mi esetünkben egy egész közoktatási rendszer – megváltoztatására kell irányulnia, ugyanis, ha a befogadás csak egy vagy néhány elkötelezett szakember ügye, akkor az integrált nevelés, oktatás nem fog sikeresen megvalósulni. Akkor valósulhat meg olyan szintű együttműködés intézményen belül és kívül, amely lehetővé teszi, hogy az iskola alkalmassá váljék a normáktól eltérő, valamilyen szempontból hátrányos helyzetű tanulókkal való bánásmódra, ha azt az egész intézmény, illetve település felvállalja*”.³⁶

³⁶ Tóthné Kecskeméti Katalin (2009): „A hódmezővásárhelyi modell”: Az integráció és szegregáció kérdései, Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város közoktatási rendszerének átalakítása